

Анотація

У статті розглядається проблема правильного вибору методів навчання та використання їх учнями старшого шкільного віку в самоосвітній діяльності. Розкрито класифікацію методів навчання.

Аннотация

В статье рассматривается проблема правильного выбора методов обучения и использование их учениками старшего школьного возраста в процессе самообразовательной работы. Раскрыта классификация методов обучения.

Подано до редакції 6.11.2007.

©2007

Ільченко О.Ю.

ПЕДАГОГІЧНИЙ ТАКТ ЯК ОСНОВНА ПРОФЕСІЙНА ОЗНАКА ВЧИТЕЛЯ В РОБОТІ З ДІТЬМИ ТА ПІДЛІТКАМИ, ЯКІ МАЮТЬ АСОЦІАЛЬНІ ПРОЯВИ ПОВЕДІНКИ

Постановка проблеми у загальному вигляді... Одним із основних напрямів діяльності правової демократичної держави є захист прав та інтересів дітей і молоді. У зв'язку з цим збереження фізичного, психічного й соціального здоров'я підростаючого покоління виступає першочерговим соціально-педагогічним завданням українського суспільства. Його вирішення детермінується державно-освітніми документами й позитивними соціальними зрушеннями в житті нашої країни. Усе ж проблема соціальної незахищеності, зокрема появи "важких" дітей та підлітків загострюється.

До основних причин появи названого контингенту дітей в сучасних умовах розвитку українського суспільства відносимо соціально-економічні, соціальні, освітньо-виховні, морально-психологічні, медико-фізіологічні. Зрозуміло, що згадані причини не діють ізольовано одна від одної – вони мають інтегрований характер. Проте всі причини починають активно взаємодіяти, якщо допускаються помилки педагогічного характеру. Однією з таких помилок вважаємо *відсутність педагогічного такту, професійної майстерності вчителя*, що особливо помітно в роботі із дітьми та підлітками, які мають асоціальні прояви поведінки.

Аналіз публікацій і досліджень, в яких започатковано розв'язання даної проблеми... Вітчизняна педагогіка має багатий досвід творчих пошуків у напрямі педагогічного професіоналізму. Серед видатних українських педагогів, які досліджували проблему особистості вчителя та його загальнопедагогічну підготовку називаємо: у ХІХ ст. – О.Духновича, К.Ушинського, М.Пирогова, П.Юркевича та ін.; на рубежі ХІХ – ХХ ст. – В.Короленка, Лесю Українку, І.Франка, Г.Ващенко, А.Макаренка та ін. [7]. Серед педагогів ХХ ст. виділяємо В.Сухомлинського, І.Синицю [7; 8].

На сучасному етапі розвитку суспільства зазначена проблематика активно розробляється в працях Н.Гузій, І.Зязюна, В.Моргуна, Ю.Ситник, М.Фіцули, Л.Фоміної та ін. [2; 3; 11; 9; 10; 12]. Дослідники розкривають історико-методологічні та теоретичні аспекти педагогічного професіоналізму, зокрема: особливості феномену педагогічної культури як елементу педагогічної майстерності; філософсько-теоретичні основи вивчення педагогічного професіоналізму; методичні аспекти вдосконалення майстерності педагога в умовах конкуренції; специфіку організації педагогічної роботи з обдарованими дітьми та підлітками; удосконалення професіоналізму вчителя в системі методичної роботи; критерії оцінювання якості педагогічної майстерності; особливості формування інноваційної культури вчителя тощо.

Окремо питання педагогічного такту вчителя як основної професійної ознаки в роботі з профілактики відхилень у поведінці школярів розглядала В.Оржеховська [5].

Таким чином, означена проблема привертала й привертає увагу дослідників, проте її педагогічне значення аналізувалося лише в окремих аспектах, зокрема усебічне вивчення феномену педагогічного такту, ролі особистості вчителя, його моральних якостей, характерологічних рис, культури, досвіду, поведінки в роботі з "важкими" дітьми та підлітками відсутнє.

Отже, актуальність проблеми, недостатній рівень її розробленості, гостра соціальна потреба в підвищенні ефективності виховної роботи із учнями, які мають схильність до асоціальних проявів поведінки, а також профілактиці появи цього контингенту дітей та підлітків зумовили вибір теми дослідження.

Формулювання цілей статті... Завдання даного дослідження є:

- 1) розкрити сутність поняття "педагогічний такт" вчителя;
- 2) показати значення особистості педагога, його характерологічних рис, моральних якостей, досвіду, професійної майстерності в роботі з "важкими" учнями;
- 3) виділити тенденції у виховній роботі з названим контингентом дітей та підлітків в умовах сучасної середньої школи.

Виклад основного матеріалу дослідження... Сучасна школа має безліч проблем. Сьогодні вчителі зіткнулися із труднощами у вихованні підростаючого покоління, зокрема збільшенням асоціальних проявів поведінки учнів, таких як: грубість у ставленні до батьків і учителів, недисциплінованість на уроках, небажання вчитись, непокори старшим, порушення норм моралі, крадіжки, хуліганство, правопорушення, злочини. За результатами досліджень В.Оржеховської майже 83,2% з 3 тисяч директорів шкіл на запитання, який вид

діяльності у них викликає труднощі при виконанні службових обов'язків, відповіли: організація виховної роботи і керівництво нею [5].

У зв'язку з цим виникають питання: чим зумовлено зниження виховного потенціалу школи, ролі вчителя у виховному процесі? Чому не дає бажаного результату виховна робота серед школярів? Чому учні втрачають інтерес до навчання, змістовного проведення дозвілля? Звісно, основна причина криється в недоліках освітньо-виховної системи.

На сьогодні, як ми вже зазначали, однією із помилок шкільного виховання є відсутність педагогічного такту, педагогічної майстерності вчителя, особливо у профілактичній роботі з учнями, що мають схильність до порушень поведінки. На превеликий жаль можна констатувати, що не всі вчителі, і особливо ті, хто працює у "важких" класах, у повній мірі усвідомлюють руйнівний вплив елементарної нетактовності на психічний стан і поведінку дитини. Часто можна спостерігати з боку вчителя надмірну вимогливість або надмірну поблажливність, необ'єктивність, байдужість, зверхність, фамільярність у ставленні до учня або учнів. Це, в свою чергу, призводить до погіршення мікроклімату в класному колективі, загострення стосунків, неповаги до вчителя, небажання одержувати знання і, взагалі, – відторгнення від школи як виховного і освітнього осередку. За даними результатів дослідження [4] із 150 учнів старших класів на питання: "З ким із учителів ділишся своїми планами, проблемами, бідами і радіщами?" – 84 відповіли: ні з ким. Подібне зниження виховного потенціалу школи, ролі вчителя у виховному процесі здебільшого призводить до зростання кількості асоціальних явищ: наркоманії, алкоголізму, бродяжництва, правопорушень, злочинів.

Отже, у ставленні дитини до школи, становленні її як особистості, виробленні певних світоглядних позицій велику роль відіграє вчитель, зокрема його особистісні риси, моральні якості, поведінка, рівень загальної культури тощо. На нашу думку, найхарактернішою і найскладнішою професійною особливістю вчителя є педагогічний такт. Як зазначав І.Синиця, "педагогічний такт для вчителя – це все одно, що голос для співака чи слух для музиканта" [8, с.18].

На сьогодні існує безліч визначень цього поняття. Розглянемо деякі з них, які, на нашу думку, найглибше розкривають його зміст.

Слово такт латинського походження. В перекладі (від лат. *tactus*) означає – дотик, відчуття, почуття. Частіше педагогічний такт визначається як додержання розумної міри в усій навчально-виховній роботі з учнями. У педагогічному словнику за редакцією С.Гончаренка дається таке визначення: "Такт педагогічний – це почуття міри в застосуванні засобів педагогічного впливу на дітей. Проявляється в умінні вчителя поводитись належним чином, просто й переконливо розмовляти з вихованцями, поважати їхню гідність, ставити розумні й педагогічно обґрунтовані вимоги..." [1, с.325]. Про значення міри, "середини" у навчально-виховному процесі не раз говорив А.Макаренко. "За що б ми не вхопилися в справі виховання, – зазначав педагог, – ми всюди прийдемо до цього питання – до питання міри, а якщо сказати точніше – до середини... Слово "середина" можна замінити іншим словом, але як принцип це треба мати на увазі при вихованні дітей" [4, т. 4, с.447]. Погоджуємося із таким судженням, оскільки крайні заходи завжди ведуть до порушення педагогічного такту.

Наступне визначення цього поняття, на нашу думку, глибше за змістом. Педагогічний такт в ньому розглядається як почуття міри, але підкреслюється істотне: "...Такт педагогічний – невід'ємна частина виховної взаємодії дорослих і дітей, що ґрунтується на почутті взаємної поваги і взаємної відповідальності..." [6, с.285]. Вважаємо це дуже суттєвим. Оскільки для педагога важливо не тільки добитися, щоб учні виконали його вимогу, а й зробити це так, щоб не відштовхнути їх від себе і, разом з тим, не підірвати свого авторитету

Проте педагогічний такт не можна зводити лише до почуття міри. Як правильно зазначає дослідник І.Синиця, "поняття педагогічного такту значно ширше, ніж поняття міри. За своїм змістом педагогічний такт учителя – поєднання багатьох якостей його особистості, багатьох його вмінь і навичок" [8, с.29]. Дійсно це так, адже педагогічний такт проявляється не тільки в умінні вчителя поводитись належним чином, а й в усій системі його взаємин з учнями (дії, вчинки педагога, форми взаємодії, методи, прийоми організації виховного впливу тощо).

Розглянемо ще одне визначення цього феномену. Педагогічний такт – це "спеціальне професійне вміння вчителя, за допомогою якого він у кожному конкретному випадку застосовує до учнів найефективніший у даних обставинах засіб виховного впливу" [8, с.31]. Таке визначення педагогічного такту вживається в широкому розумінні, в ньому акцентується увага на вміннях вчителя "добирати найкращий засіб впливу на учнів, враховуючи їхні вікові та індивідуальні особливості і оберігаючи їх почуття людської гідності" [там само].

Педагогічний такт є частиною педагогічної майстерності (характеристика високого рівня педагогічної діяльності) і набувається разом з педагогічною освітою і педагогічною практикою.

Отже, педагогічний такт – це почуття міри у поведінці й діях вчителя, що визначається його особистісними якостями, педагогічною майстерністю, досвідом, рівнем культури. Педагогічний такт проявляється в умінні знайти оптимальні засоби виховного впливу в будь-яких ситуаціях, при цьому не принижуючи гідності учня й не втрачаючи власного авторитету.

За результатами проведених досліджень, В.Оржеховською були встановлені основні позитивні ознаки роботи класних керівників, вихователів (*назвемо їх ознаки комфортності учнів – О.І.*), за якими "важкі" учні визначали їх рейтинг. Ознаки були названі в такій послідовності [5]:

1. Почуваєш себе поруч з ним легко й невимушено.
2. Вірить мені, поважає як людину.
3. Допомагає доброю порадою в скрутних ситуаціях.
4. Є бажання завжди поділитися з ним своїми невдачами і радощами.
5. Не відчуваю страху перед ним.
6. Може захистити при несправедливому обвинувачення.
7. Допомагає у налагодженні взаємостосунків з вчителями.
8. Допомагає у налагодженні стосунків із однолітками.
9. Справедливий, до всіх учнів однаково вимогливий.
10. Не "вичитує" при всіх.
11. Підтримує, заохочує і хвалить при учнях.
12. Не "розбирає" мене на батьківських зборах.
13. Не "розбирає" мене на класних зборах.
14. Не поспішає скаржитись батькам.
15. Життєрадісний, доброзичливий.
16. При розмові не підвищує голос.
17. Стриманий, завжди себе культурно поводить.
18. Правдивий, завжди може відверто говорити "про життя".
19. Добрий, уважний, чуйний.
20. При аналізі конфлікту не перекладає усю провину на мене.
21. *Добре викладає свій предмет. (Підкр. наше – О.І.).*
22. Уміє підтримувати в класі дисципліну.
23. Виконує свої обіцянки.
24. Уміє робити щось руками, талановитий.
25. Працелюбний.
26. Допомагає вибрати і відвідувати гурток, секцію, клуб та ін.
27. Організує допомогу в навчанні.
28. Дає доручення, бере в похід.

Аналізуючи перелік позитивних ознак, ми завернули увагу на те, що, передусім, учнями біла відмічена гуманістична позиція педагогів, їх професійно значимі особистісні риси і якості. Примітно, що професійне знання вчителем свого предмету було визначено 21 позицією (виділено курсивом).

Тактовний педагог, особливо в роботі з "важкими" дітьми та підлітками повинен володіти потужним арсеналом найрізноманітніших засобів виховного впливу, які б забезпечували взаємодію з учнями на рівні співробітництва й співтворчості. Серед них виділяємо силу волі, витримку, спостережливість, уважність, помірковану вимогливість, опору на позитивне, кмітливість, гумор, іронію, довіру, натяк, дотепність, усмішку, погляд, "десятки поз" і "десятки відтінків голосу", про які говорив А.Макаренко. У зв'язку з цим варто згадати його вислів: "Я став справжнім майстром тільки тоді, коли навчився говорити "Іди сюди" з 15-20 відтінками, коли навчився давати 20 нюансів на обличчі, в постаті і в голосі" [4, т. 5, с.247].

Разом з тим, не слід забувати, що нетактовність педагога може стати "загрозою" для учнів, призводити до різних асоціальних проявів в їхній поведінці або посилити їх. Серед негативних особливостей вчителів (ознаки нетактовності) виділяємо: грубість, нещирість, байдужість, емоційну бідність, надмірну вимогливість або надмірну поблажливність, зверхність, необ'єктивність, фамільярність у ставленні до окремого учня або учнівського колективу, невміння підтримувати дисципліну, низький рівень культури тощо.

До типових помилок вчителів у виховній роботі з "важкими" дітьми та підлітками відносять [5]:

- порушення гуманізму особистісно-орієнтованого педагогічного спілкування;
- відсутність єдиних педагогічних вимог;
- погіршення морально-духовних стосунків;
- дисгармонію інтимно-особистісного аспекту спілкування з підлітками.

Додамо до цих недоліків:

- недостатню кваліфікацію вчителів;
- відсутність індивідуального підходу до дітей;
- неврахування або слабе врахування можливостей, прагнень, інтересів дітей і підлітків;
- одноманітність методів, форм і прийомів навчання і виховання;
- відсутність позитивної мотивації школярів, зацікавленості в одержанні знань;
- перевантаження учнів;
- звуження позакласної та позашкільної діяльності дітей;
- нескоординованість роботи школи та сім'ї щодо виховання підростаючого покоління та ін.

Висновки... Отже, теоретичний аналіз останніх досліджень і наукової літератури з означеної проблеми дає можливість:

1) підкреслити значення педагогічного такту вчителя як найхарактернішої і найскладнішої професійної особливості в роботі з "важкими" учнями;

2) рекомендувати додержання психолого-педагогічних установок щодо організації виховної взаємодії з дітьми та підлітками, які мають схильність до порушень поведінки:

- підходити до учня із позицій його захисту, з оптимістичною гіпотезою;
- включати підлітка в значущу для нього діяльність;
- демонструвати наслідки вчинку для оцінки референтною (значущою) товариською групою;
- враховувати мотиви життєвої активності учня, його можливості, інтереси, прагнення тощо [5]. (Підкр. наше – О.І.).

3) виділити основні тенденції у виховній роботі з названим контингентом дітей в умовах сучасної школи:

- спрямованості на формування свободи вибору та відповідальності;
- особистісно-соціального виховання на основі індивідуально орієнтованої діяльності;
- забезпечення можливостей для особистісного зростання з метою самореалізації;
- інтелектуального розвитку та поєднання ролі навчання й виховання у формуванні особистості;
- розвитку самоврядування для створення умов саморозвитку творчої індивідуальності, розкриття її духовного потенціалу;
- особистісно орієнтованого характеру навчально-виховної діяльності у їх єдності;
- профілактично-оздоровчого змісту виховної роботи, творчих зусиль, спрямованих на подолання важковиховуваності;
- поєднання шкільного та сімейного виховання у профілактико-оздоровчій роботі;
- соціально-правового спрямування виховної діяльності, забезпечення прав і захисту молоді;
- збагачення змісту напрямів виховної діяльності з метою цілісного виховання особистості.

Література

1. Гончаренко С. Український педагогічний словник. – Київ: Либідь, 1997. – 376 с.
2. Гузій Н.В. Педагогічний професіоналізм: історико-методологічні та теоретичні аспекти / Нац. пед. ун-т ім. М.П.Драгоманова. – К.: НПУ імені М.П.Драгоманова, 2004. – 243 с.
3. Зязюн І. Естетичні засади педагогічної майстерності // Професійно-технічна освіта. – 2006. – №3. – С. 6-11.
4. Макаренко А.С. Твори в 7-ми т. – К.: Рад. шк., 1953-1955. – Т. 1-7.
5. Оржеховська В.М. Профілактика правопорушень серед неповнолітніх / Навч.-метод. посіб. – Київ, 1996. – 352 с.
6. Педагогический энциклопедический словарь / Гл. ред. Б.М. Бим-Бад. – М.: Большая Российская энциклопедия, 2002. – 528 с.
7. Персоналії в історії національної педагогіки. 20 видатних українських педагогів / За ред. А. Бойко. – Полтава, 2002. – 452 с.
8. Синиця І.О. Педагогічний такт і майстерність учителя. – К.: Рад. шк., 1981. – 319 с.
9. Ситник Ю.П. Особливості формування інноваційної культури вчителя // Управління школою: Науково-методичний журнал. – 2006. – №22-24. – С. 58-62.
10. Фіцула М.М. Вступ до педагогічної професії: Навч. посіб. для студ. вищих пед. закладів освіти. – Тернопіль: Навчальна книга-Богдан, 2005. – 168 с.
11. Феномен педагогічної культури: теоретичні та прикладні аспекти: Інструктивно-методичні матеріали для практичних психологів / За ред. В.Ф. Моргуна: Полт. держ. пед. ун-т імені В.Г. Короленка. – Полтава, 2006. – 57 с.
12. Фомина Л.В. Особенности педагога, работающего с одарёнными детьми // Детское творчество. – 2006. – №4. – С. 2-3.

Анотація

У статті розглядається проблема педагогічного такту як найхарактернішої і найскладнішої професійної якості вчителя, розкриваються особливості педагогічної взаємодії з важковиховуваними дітьми та підлітками, виділяються основні тенденції у виховній роботі з названим контингентом дітей в умовах сучасної школи.

Аннотация

В статье рассматривается проблема педагогического такта как одна из существенных профессиональных особенностей учителя, раскрываются специфика педагогического взаимодействия с тяжеловоспитуемыми детьми и подростками, выделяются основные тенденции в воспитательной работе с названным контингентом детей в условиях современной школы.

Подано до редакції 29.10.2007.